

aszott lélek. Kicsinységét és kicsinyességét azzal teszi megbocsáthatatlanná, hogy nem állít véle szembe semmiféle ellenfelet, csupán rányitja a kérlelhetetlenül árulkodó ablakokat, sőt falakat bont, s az öregasszony (látszólag elütő, valójában azonban nála semmivel sem rosszabb) környezetével mérve még habókos cselédjénél is szánalmasabbnak bizonyul.

Félelmetesen igaz szatíra az *Eltévedtek* című írás, amelyet ugyanez a kegyetlen humor jellemez. Bagi Ernő és Sas Lívia elnagyoltságukban is gyűlöletesen valódiak, olyannyira, hogy a más környezetben esetleg kacagásra fakasztó helyzetkomikum még mosolyt sem igen vált ki az emberből: torkára fagy a nevetés.

A kertész — szokványos és hálás történet: a férj, aki előbb vigasztalhatatlannak mutatkozik, hamarabb felejt el szeretett feleségét, mint fia, akiben mélyebb a bánat. Nádas írói tehetsége mutatkozik meg itt ismét abban, hogy el tudja feledtetni a téma szakállas voltát: sajátos hangulatot teremt, valami olyasféle feszültséggel, ami akkor érezhető, ha egy üvegházban, mely még a régi rózsák illatával teli, elültetik az újakat, s a kétféle illat gyilkosan fojtogatóvá válik.

A kötetnek csak *A Bibliá*-hoz hasonlítható és legjobban megkomponált írása, *A bárány*, a káini szóval kezdődik:

„Maczelka János kifejezetten gyűlölte Róth Rezsőt”. Valahogy úgy, ahogy csak a szegények tudják egymást gyűlölni: egy falattal több kenyérért, egy karszalagnyi hatalomért. A hatalomért, amely végül Maczelkáék kezébe jut, a szerencséekébe, akik durvák és erősek, mint a gyom.

A hatalom kérdése nem először bukkant fel Nádasnál, aki legalább annyira politikus író, mint amennyire lélekelemző. S embergyűlöletének, emberszeretetének is ez a kulcsa. Tapasztalatai ugyanis arra tanították, hogy a hatalom gyakorta kerülhet a Maczelkák, a Bagi Ernők kezébe. Ismét egy kulcs a szorongásos álmokhoz is: a hatalom megszerzésének történetét éli át egy gyerekzsúr néhány órája alatt Sanyika, aki alattomosból pillanatok alatt válik nyílt diktátorrá.

Nádas Péter azok közé az írók közé tartozik, akik nem akarják olvasóikat megnyugtatni, inkább arra ösztökélik őket, hogy magukra eszméljenek. A nagy katarzis, mely feloldaná a lelket, hiányzik ezekből a novellákból. De jelen van-e egyáltalán korunkban! Nádas új könyve azt bizonyítja, hogy tehetségének kulcsa minden zárba egyformán jó, most már csak az a kérdés: talál-e olyan ajtót, amely nem a mélységekre vezet? (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1969.*)

VERESS MIKLÓS

OLVASÓNAPLÓ

HÁROM MAGYAR KÖNYV KÜLFÖLDRŐL

SZILÁGYI DOMOKOS: BÚCSÚ A TROPUSOKTÓL

Hat vers — több rokon téma változatai — az élet és költészet viszonyának megismerkedése, önelemző föltárása, az írás hasznának kétségeiben való elmerülés. számvetés, mely önkörén túli érvénynyel bír Szilágyi Domokos kis kötetében. Ha csak egyszerű „továbbgazdagság” lenne ez a romániai magyar lírában, mint ahogy a kötetet ajánló ki-

dői szöveg véli, akkor is jelentős lenne. De mi úgy véljük, hogy fontosságát nem is a gazdagodásban lelhetjük, hanem a cezúrázó szerepben, melyet Szilágyi Domokos költészetében egyre erősebben érzünk s melynek új költői területeket kiszabó törekvése a romániai magyar líra új csoportját jelöli. Részben Szilágyi előző kötetében, részben az *Utunk*

Aréna című rovatában vettük először híret ennek a törekvésnek (Szilágyi, Lászlóffy Aladár, Márki Zoltán írásai-ban). Ezek a költők többé-kevésbé az avantgard lírát választották örökségül, s a hagyományosságot kizárták folytatható példáik közül. Nem szép lírát kívánnak művelni, mint mives őseik éppen Erdélyben, nem rejtekezni akarnak, mint a Nyugat iskoláján nevelődött két háború közti elődek közül többen, hanem a dolgok póroságáról beszélnek a legszabadabb asszociációkkal, a már-már kodifikált verstémák helyett önmaguk legbensőbb műhelygondját, az emberélet napi gondját, tehát egy bizonyos költői kánon szerint nem költői verstémákat visznek költészetükbe vibráló nyugtalansággal, a gondolatiságnak és az érzelmiségnek egyensúlyára törekedve. A filozofikus alapállás Szilágyi új kötetének minden versében megtalálható. A kiadói ajánlás szerint „...noha tárgyalásmódja mindig filozófiai indítású, versei kicsengésükben mindig optimisták, mélyen humánusak...”. Ez a megengedő *noha* késztet ellentmondásra bennünket: Szilágyi versei azért optimisták, mélyen emberiek, mert filozofikus látása megemlíti a fölszínességtől.

Nem a poétikai példa hajtja itt a vers-termő kedvet, hanem az „igazság ingere”, a nagyon is emberi indulat, mely méltóvá tehet az ember névre, s így a *Halál-szvit*, mely élet és halál gondját viszi versbe, éppen azért lesz méltó élet-himnusz, mert gondolatot és érzést vet együvé, hogy elpörölje azt a haláltól, ami az emberből értékként megmaradhat. A kötet minden verse él a kinyomatott szó nyomdatechnikai bravúrjaival, a tördelés meghökkentő térjátékaival, a legkorábbi avantgard örökség ez; a *Halál-szvit*-nek azonban nem ez adja a versszerkezetét, hanem a kiválasztott több szálú idézetsor (Biblia, Tripartitum, Shakespeare), mely látszólag széttöredezett, s csak bonyolult asszociációkkal kapcsolhatók össze a költői szöveggel, csak nagyon távoli kapcsolatok fedezhetők föl. Azonban nem is a logikai kap-

csolatok megteremtése a cél, hanem annak megértetése, hogy élet-halál dilemmájában minden kapcsolatra talál, tehát a teljes élet idézésére törekszik az író. Az emberi sors szinte provokálón központi tárgya ennek a költészetnek, és ezzel egyenrangúként jelentkezik maga a költészet is, mint emberi megnyilatkozási forma. Rejtve még azokban az írásokban is ott van, melyek mást hívatottak idézni. A költészetrel birkózik ez az alkotó egyéniség. A viaskodás tárgya: tudom az Igét, de ha nem oszthatom meg másokkal, mit ér? A *prófeta* a kor költői dilemmája: akar-e ez a világ megváltást? Ha igen, milyet? Vajon olyat-e, amelyet a költészet jósol, ígér már évezredek óta? Hol a költészet helye ebben a megváltó munkában? Szükség van-e a prófétára? (Hadd utaljunk arra, hogy ennek a prófétaságnak dilemmája néhány éve hazai irodalmunkban is újra fölbukkant.) Nem meddő filozófia, száraz bölcselkedés, hanem az étellel találkozó, művészi föladatát fogalmazó költő szól az új Szilágyi-kötetből. A kötet túlnyomó többsége a *Hogyan írjunk verset* című írás parafrázisa lehetne, tehát a költői föladatvizsgálat jelenti az igazi súlyát. Nem poétikai licenciák megfogalmazása, sőt éppen minden hasonló fintorgó elutasítása a tanácsa. Poétikai szabály helyett nagyon is eleven költői programot ad: a vers legyen európai és csíkszentjehovai egyszerre. Ezek a költői műhelyt kitérő írások e költő helyét így jelölik: „az anyag és az eszme között félúton”.

Ha ez a Szilágyi-kötet a költői hagyománnyal való leszámolás kötete is, a tropusoktól való búcsú a leghagyományosabb ölelkező rimes verssorok mondják ki: nosztalgia és elutasítás van benne a poétikai örökséggel szemben, de úgy távolítja magától, hogy remekel e hagyománnyal. „Lopd el nyár, lopd ki a szájukból a metaforákat, vetköztesd le a szavakat” — ebben a fölkiáltásban van e kötet költői célja: a szavak viszsztatérítése az életet legtisztábban kifejező szerepükhöz. (*Irodalmi Könyvkiadó Bukarest, 1969.*)

VARRÓ ILONA: VÁLTOZATOK

Találó címe ez a marosvásárhelyi újságíró-pedagógus írónő második novellás könyvének — változatok egy aszszony élményeire. Olyan intenzitással írja önmagát, hogy végül már önéletírásnak tetszik írása. Az írói rejtés nélkül megjelenő önmaga szól minden novellájából; a magányra szorított, de mindig emberi kapcsolatokra vágó nő sikoltozásai, kínos önmentő kapkodását olvassuk itt. Kis tragédiák, mély érzésekkel megélve és megírva. Minden írásból érzem, hogy megélt történetet mond el, hitelét ez adja, meg a főrekvése, hogy kiemelje magát a megalázó hétköznapi bántalmak közül. Mert csupa hétköznapi apróság, amit elmond, egy jó fürdő vagy egy nyári sátor öröme, egy kisember halála, egy csak alakuló családi háromszög megalázó helyzete, a megszokott alakok, tárgyak közti élet észrevétele, de mindez olyan közelbe hozva önmagához, hogy elválaszthatatlanságuk szinte sugallja: az egyéni létben ezeknek az apró dolgoknak nagy jelentőségük van. A kisember halála szomorú, de mindennapi eset; az írónő az eset mögé lát, s a kisember egy glóriázottan szép alak lesz az írásban, alakja a gyermekkor legszebb élményeire kapcsolódik. De csak az ő gyermekkorához, a kívülállók számára csak egy eset maradt az esemény. Varró Ilona döbbenete: minden hétköznapiak tetso emberi mozzanat mögött jelentős más mozzanatok húzódnak, csak a mindennapi életünk kusza szövevényei között nem találunk rá erre a fontos szálra. Meditatív lélek ez az írónő, de keveset medítál, inkább ideges rángással kapkod az élet jelenségeihez, és fokozott izgalommal igyekszik értelmezni — legfőképpen önmagát. Ezért van hajlama önelemzésre, lélektani hitelteremtésre, a tudatalatti rejtelmekig való visszacsapázó munkára az apró tettek rugóinak föl-tárásánál. A stílusa is ehhez az alap-

vető lelki habitusához igazodik. A tény-szerűen, szikáran íródó sorokban alig van szépítőszers, stiláris bravúr, inkább szárazon pontos igyekszik lenni, és sok-sok közbevetett, gondolatjel közé zárt magyarázó, értelmező mondattal halmozza el a leírást. Első pillanatra nehézkesnek tűnő stílus, de hosszan olvasva látszik, hogy élménynek és mondandónak tükre ez a stílusválasztás. A kötet tizenhárom írása több mint tíz év termése, e hosszú idő alatt is megőrzött állandósága föltűnő. A hírek szerint első kötetét a kritika azzal utasította el, hogy túlzottan önmagát írta az írónő, irodalmi „át-tél” nélkül. Mintha önmagát akarná igazolni új kötetében Varró Ilona: most is ezt az általa legjobban ismert életet írja, variációit adja. Van ebben a gesztusban valami fanatikusság, csökönység, de bizonyára legmélyén az rejtezik, hogy minden élet a maga nemében értékes, érdekes, mély és sokszínű, csak meglátni tudni kell, s az írónő erre a megláttatásra vállalkozik.

A novellás könyv első és utolsó írásának keletkezése között tíz év telt el, mindkét írás példázat. Az első egy népmesei hangulatba ágyazott, a második meg bibliai utánérzésű persziflázs. Jól példázza Varró Ilona pályáját. Az elsőben a népmesei formával, hangulattal még megszelídíti a vak királyfi és a néma királylány egymáshoz rendeltetésének tragikus fölismerését, ti. azt, hogy e rendelés ellenére nem egymáshoz való, a másodikban már a rangrejtve vállalt profétaság kínját semmiféle mesei hagyománnyal nem tompítja.

Keserű hangú, szomorú írónő Varró Ilona, oka van rá, élményei ilyenek. De e szomorúságban mennyi élet van! Erős, igazi élet, amely után vágyakozik és amely megszépülhet az apró, de igazi emberi kapcsolatoktól. (*Irodalmi Könyvkiadó Bukarest, 1969.*)

OZSVÁLD ÁRPÁD: GALAMBOK SZÁLLNAK FEKETÉBEN

Gyűjteményes kötet, a csehszlovákiai magyar költő 1954—1968-ig írott verseinek válogatása, jó alkalom az életmű át-

tekintésére. Öt kötetből és néhány új versből állt együvé a gyűjtemény, és a válogatás munkájában a szerző önmaga

kritikáját is adta, amikor az 1954-es, másokkal együtt megjelent kötetéből mindössze két verset vett föl. E két kis versből nem látszik tisztán az indulás, csupán egy hagyományos verselőkésztség, amely két hasonlatot összecsenget. De a *Tavaszi lesz újra* (1956.), meg a *Júdása én nem lehetnék* (1959.) című kötetek válogatásából az indulásra is következtethetünk, a költői alkat kialakulásának nyomát lelhetjük: a hagyományba való beilleszkedésben. Egy későbbi versében Ozsvald a háború viharát idézi, amelyben egy fölvidéki magyar család — az övé — vergődik, és a gyermekben a félelem rögződik erről az időről. Erre mintegy rávágó versként áll mellette az ars poeticának is beillő írás: „Emlékezem: ez a föld, ez a táj / nyitotta szóra ajkam. / Magyarok engem itt nevelt anyám!... / Van hazám...” S ha ehhez hozzászámítjuk a küldetéses érzés megnyilatkozásainak különböző variánsait — a korait, melyben háborítatlan öntudattal írja: „legyek népem új regőse”; a későit, melyben egy kis kételkedéssel szól: „kikérdez engem, kései tanút” —, akkor Ozsvald költészetének forrásainál, megszólalásának okainál állhatunk meg. Személyes sors — az apátlan nemzedék tagja —, társadalmi szorító — nemzeti kisebbség sorsát éli — prése ki belőle a verset, szinte provokálja a szólásra. A táj, hagyomány, legendák, nép — egy falusi világba keretezve jelennek meg nála, ez érzelmeinek és élményeinek köre sokáig harmonikusan idilli verseknek tetsző, majd később a szülőföld elhagyásának büntudatával motivált írások sorában találkozhatunk ezzel. Kitészőn a népies líra hatása alatt kezdett írni ez a költő, de specialitása volt: a szlovákiai magyarság faluja a tárgya, ennek új birtokbavételét, fölfedezését szinte kizárólagos költői főladatainak tartotta. A hagyományos szólásba való beleilleszkedést majd zavarni fogja ez a „külön” élmény, és föl is szaggatja e költői hagyomány felé vivő utat, de megszólalásának segítője lesz, gazdagodásának legszebb nyomait hagyja meg

maig is benne e költészeti példa. Ozsvald Árpád verseit nem lehet tehát a népies líra késői utánérzésének tekinteni.

Az első két önálló kötetében szinte már sztereotípiaszzerűen tűnik föl táj, hagyomány, ember, alkalom, hogy a költő hozzáfűzhesse reflexióit, melyekben hazavágyás, hagyományos értékek feltétele és értése van; egyhangúságtól, önismétléstől bizonyos variációs készsége menti meg: saját témáit is újrafogalmazza a rokon versekben. A nyelv erősen képes nyelv, a forma túlzottan hagyománykövető, kötött forma, ez föl-tűnő, hiszen Ozsvald előtt a csehszlovákiai magyar irodalom avantgard példái is ott álltak.

Az 1959-es kötetének közepén a kedvenc lelki helyzetének, a meditációnak leírásában már ott van a hangváltás nyoma, a nyugtalanság, és mellette az útkereső vers proklamálja is ezt a változásigényt. Ettől kezdve e válogatásban sűrűn találkozhatunk az előző versektől elütő más költői témával, szemlélettel. A kimondott szó nem elég, mondja egy helyütt. Mi ez, ha nem a korai versek mindent megváltó hitében való megingás? Ha ott elégikus, rejtett szomorúság árnyékozta be a verset, itt a „kitépett nyelvű harang kínja” béklyózza többször az írást; a pokoljárását éli meg és írja meg a költő. Sűrűn van még állókép nála, ami régibb önmagára emlékezteti, s vannak bölcselkedéssel megtoldott versek, melyek nem igazi énjét adják, de a *Laterna magica* (1967.) című kötetében meg a gyűjteményhez csatlakozó, *Új versek*-ben pillérei állnak Ozsvald új költészetének. Itt jól látszik, hogy a korai élmény és költői hatás hogyan szövi át az intellektuálisabb lírát, hogyan tágul ki a falu-láthatár az emberiségéévé, hogyan lesz a népies hagyományból új líra. A kötetzáró *Éles kaszák kútja* olvastán már bizton írhatjuk, hogy a szokványosan induló Ozsvaldból figyelemre méltó költő lett. (*Madách Könyvkiadó Pozsony, 1969.*)

ILIA MIHÁLY